

göre on iki, ج, ح, خ, ع, غ, ف, ق, ك, ل, ن, ه) (ج harfin yerine zarureten veya daha kolay telaffuz edildiği için ya da sanat gereği olarak kullanılmıştır (hemzenin ibdâliyle ilgili geniş bilgi için bk. Ebü't-Tayyib el-Lugavî, II, 453; İbn Cinnî, *el-Haşâ'îş*, III, 149; İbn Sîde, XIV, 2-12; Zemahşerî, s. 428-430; İbn Usfûr, I, 320-352).

İllet ve lîn harflerinden olduğu için dönüşüm alanı geniş olan **يَا**, ث, ت, ب, أ "أ, ب, ر, س, ص, ض, ع, ك, ل, م, ن, و, ه" harflerinden her birinin yerine geçebilir. Söz gelimi önü kesreli sâkin hemze "yâ"ya dönüşebilir: **بئر** ← **شيت** ← **شيت** gibi. Aynı şekilde önü kesreli meftuh hemzenin de "yâ"ya dönüşmesi mümkündür: **قري** ← **قري** gibi. Nitekim Ebû Ca'fer bunun gibi kelimeleri "yâ"ya ibdâl ederek okumuştur. Yine bazı idgamlı kelimelerde idgamın meydana getirdiği telaffuz ağırlığını gidermek için idgam harflerinden ilki çoğunlukla "yâ"ya dönüştürülmüştür: **دياج** ← **دياج**, **قراط** ← **قيراط**, **شراز** ← **شيراز**, **تسرت** ← **تسريت**, **فلا وربك** ← **فلا وربك** (Ebü't-Tayyib el-Lugavî, I, 89, 152; II, 103, 215 ve tür.yer.; Zemahşerî, s. 432; Emîl Bedî' Ya'kûb, s. 532-538).

İllet ve lîn harfi olarak vâv da çoğunlukla illet harfleri (vâv, yâ, elif) ve hemze ile dönüşüme uğrar. Yanyana gelen iki hemzeden ikincisinin harekesi ötreysa "vâv" a dönüştürülerek telaffuz edilebilir: **أكرم** ← **أكرم** gibi. Kıraat imamlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Ca'fer el-Kârî ve Rûveys'in rivayetinde Ya'kûb el-Hadramî, Kur'an'da geçen bu tür örnekleri "vâv" a yakın bir sesle (teshîl, beyne beyne) okumuşlardır: **أؤنبتكم** ← **أؤنبتكم** (Âl-i İmrân 3/15), **أؤنزل عليه الذكر** ← **أؤنزل عليه الذكر** (Sâd 38/8), **أؤلقى الذكر** ← **أؤلقى الذكر** (el-Kamer 54/25) gibi (İbnü'l-Cezerî, II, 374; Bennâ, s. 61-62).

İsim ve sıfatların sonunda zâit olarak bulunan ya da vâv ve "yâ"dan dönüşme hemzelerin tesniye, cemi ve nisbetlerde "vâv" a dönüşmesi câizdir: **سماوا** ← **سماوا** (vâv'dan dönme hemze); **صحراء** ← **صحراوا**, **صحراوا**, **صحراوي** (zâit hemze); **حمراء** ← **حمراوا**, **حمراوا**, **حمراوي** (zâit hemze) gibi. Aynı şekilde ikinci harfi elif olan isim ve sıfatların ism-i tasgîrleriyle **فواعل** kalıbındaki mükesser cemilerinde elif "vâv" a dönüşür: **ضارب** ← **ضويرب**, **عوامل** ← **عوامل** gibi. Önü ötreli olan sâkin yâ da "vâv" a dönüşür: **يوقظ** ← **يوقظ** (Ebü't-Tayyib el-Lugavî, II, 494 vd.; Zemahşerî, s. 434; İbn Usfûr, I, 362).

BİBLİYOGRAFYA :

- Lisânü'l-'Arab*, "bdl" md.; Sibeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1973, III, 462; Müzenî, *el-Hurûf* (nşr. Mahmûd Hasenî Mahmûd – M. Hasan Avvâd), Amman 1403/1983, s. 84, 116, 128, 132; Zeccâcî, *el-İbdâl ve'l-mu'âkabe ve'n-nezâ'ir* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1381/1962, s. 60, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-14; Ebü't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-'İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379/1960, I-II, tür.yer.; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-'irâb* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1374/1954, I, 72, 78; a.m.lf., *el-Haşâ'îş* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî), II, 82, 133-134; III, 149 vd.; Mekki b. Ebü Tâlib, *er-Ri'âye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 122; Dâni, *el-Muḫni'* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1359/1940, s. 59, 62-63; İbn Sîde, *el-Muḫşşas*, Beyrut 1398/1978, XIII, 274; XIV, 2-12; Zemahşerî, *el-Mufaşşal fi 'ilmi'l-luğa* (nşr. M. İzzeddin es-Safîdî), Beyrut 1410/1990, s. 340, 428-432, 434, 435, 436, 438; İbnü'l-Bâziş, *el-İḫnâ*, I, 257; İbn Usfûr el-İşbîlî, *el-Mümti' fi'l-taḫḫîr* (nşr. Fahreddin Kabâve), Beyrut 1407/1987, I, 319-415; İbn Akil, *Şerḫu İbn 'Aḫîl* (nşr. Hannâ el-Fâhûrî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Cil), II, 508-530; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 26, 374; Süyûtî, *el-İḫkân*, I, 96, 98; Bennâ, *İthâf ul-żalâ' il-beşer*, İstanbul 1285, s. 61-62, 228; Cebûr Abdünnûr, *el-Mu'cemü'l-'edebi*, Beyrut 1984, s. 2-3; Emîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsû'atü'l-ḫurûf*, Beyrut 1408/1988, s. 69, 532-538; Ahmed M. el-Harrât, *Mu'cemü'l-'ibidâl ve'l-'ilel fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dimaşk 1409/1989; Muhammed Altûncî, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-luğa*, Beyrut 1414/1993, I, 12-13; İsmail Durmuş, "Hemze", *DİA*, XVII, 190-193.

MEHMET ALİ SARI

el-İBER

(العبر)

İbn Haldûn'un
(ö. 808/1406)

yaratılıştan kendi zamanına kadar
geçen olayları ihtiva eden
umumi tarihi
(bk. İBN HALDÛN).

İBLİS

(bk. ŞEYTAN).

İBN ABBÂD, Ebü'l-Kâsım
(أبو القاسم ابن عباد)

Ebü'l-Kâsım Muhammed b. İsmâil
b. Muhammed el-Abbâdî el-Lahmî
(ö. 433/1042)

Abbâdî hânedanının kurucusu.

Aslen Hîre Kralı Nu'mân b. Münzir el-Lahmî'nin soyundan gelen ataları, Endülüs'ün fethinden hemen sonra Humus'tan İşbîliye'ye (Sevilla) göç ederek orada

yerleşmişlerdi. Ebü'l-Kâsım, İşbîliye'nin zengin ve nüfuzlu simalarından biri olan ve uzun yıllar bu şehrin kadılığını yapan Ebü'l-Velîd İbn Abbâd'ın oğludur. 1016 yılında Endülüs'ün idaresini ele geçiren Şii Hammûdîler'in İşbîliye valisi olan Kâsım b. Hammûd'un ricası üzerine babasından sonra kadılık görevini üstlendi. Bu göreve gelişinde hem Kâsım b. Hammûd ile arasındaki dostane ilişkiler, hem de Abbâdî ailesinin şehirde sahip olduğu nüfuz önemli bir rol oynamıştır.

Kâsım b. Hammûd, öldürülen kardeşi Ali b. Hammûd'un yerine hilâfet makamına geçmek için Kurtuba'ya (Cordoba) doğru yola çıkarken kadılığa ek olarak İşbîliye'nin idarî işlerini de İbn Abbâd'a bıraktı (409/1018); İbn Abbâd böylece şehrin yegâne yetkilisi ve sorumlusu haline geldi. Onun bu durumu, Kâsım b. Hammûd'un, hilâfetin kendi hakkı olduğunu ileri süren yeğeni Yahyâ b. Ali b. Hammûd'un Kurtuba'yı istilâ etmesi üzerine İşbîliye'ye sığınmasına kadar sürdü (412/1021). Ancak Yahyâ'nın bir buçuk yıl sonra hilâfeti bırakmak zorunda kalması ve Kâsım b. Hammûd'un bu gelişme üzerine Kurtuba'ya dönmemesinin ardından İbn Abbâd halk tarafından, fakih Ebü Abdullah ez-Zübeydî ve vezir Ebü Muhammed Abdullah İbn Meryem ile beraber tekrar şehrin yönetimine getirildi (414/1023). Bu grubun lideri ve bölge arazisinin üçte birinin sahibi olan İbn Abbâd zaman içerisinde diğer iki şahsı etkisiz bırakarak şehrin hâkimiyetini tek başına ele geçirdi (Wasserstein, s. 137) ve İşbîliye'ye bağımsızlık kazandıracak adımlar atmaya başladı. Bu arada şeklen Hammûdîler'e bağlı kalmak ve adlarını hutbede zikretmekle beraber Hammûdîler'le onlara bağlı askerî güçlerin bir daha şehre girmesine izin vermedi. İbn Abbâd taraftan Hammûdîler'e karşı mukavemet ederken diğer taraftan Araplar, Berberiler ve hıristiyan esirlerden (abîd) oluşan bir ordu kurarak komşusu Eftasiler aleyhine genişleme teşebbüsünde bulundu ve nihayet 421 (1030) yılında Bâce'yi (Beja) ele geçirdi. 425'te (1034) Eftasiler hıristiyanların desteğini alarak İşbîliye ordusunu bozguna uğrattılarsa da şehri geri almadılar.

Bâce'nin zaptından sonra İbn Abbâd'ı uğraştıran en önemli mesele, Karmûne'ye (Carmona) girmek suretiyle İşbîliye'yi doğrudan tehdit etmeye başlayan Yahyâ b. Ali b. Hammûd'un baskılarından kurtulmaktı. Bunun için büyük fitne döneminde kaybolan ve âkıbeti hakkında çe-

şitli rivayetler dolaşan Endülüs Emevî Halifesi II. Hişâm'ı bulduğunu ve onu İşbiliye'ye getirerek kendisine meşrû halife sıfatıyla biat ettiğini açıkladı (426/1035); böylece Hammûdîler'e bağlılığını resmen sona erdirmiş oluyordu. Ayrıca diğer mülükü't-tavâif de kendisi gibi davranmaya çağırırdı. Aslında İbn Abbâd'ın II. Hişâm diye ilân ettiği kişi ona çok benzeyen Halef el-Husrî adlı bir müezzindi. Ancak yine de Şii Hammûdîler'e bağlılığı içlerine sindiremeyen mülükü't-tavâiften bazıları için gerçeğini bilerek ya da bilmeyerek bu sahte halifeye biat etme kararı aldı. Burada önem taşıyan husus, yeni halifenin kendisine biat için gelenlere Ebû'l-Kâsım İbn Abbâd'ın oğlunu hâcib tayin ettiğini söylemesiydi. Böylece nüfuzunu İşbiliye dışına yaymak isteyen İbn Abbâd bu arzusunu meşrûlaştırma imkânına kavuşmuş oluyordu.

İbn Abbâd'ın bu tasarrufu karşısında maddî gücünün ve özellikle mânevî nüfuzunun tehlikeye girdiğini gören Yahyâ b. Ali b. Hammûd, kendisine tâbi Berberî liderlerini toplayarak İşbiliye'ye hücum etmek istedi. Fakat Berberî liderleri, şehrin kuvvetle tahkim edilmiş olmasına dikkat çekerek daha iyi sonuç alınabilmesi için hücum işini bir yıl sonraya bıraktırdılar. Bu durumu fırsat bilen İbn Abbâd, Karmûne'de bulunan Yahyâ b. Ali b. Hammûd'un üzerine, şehrin eski hâkimi Muhammed b. Abdullah el-Birzâlî tarafından da desteklenen oğlu İsmâil kumandasında bir ordu gönderdi. İsmâil şehri zaptetti ve Yahyâ çarpışmalar sırasında öldürüldü; böylece Hammûdîler'e ağır bir darbe indirilmiş oldu. Bu yenilgi üzerine Hammûdîler'in zayıflamaya başladığını gören mülükü't-tavâiften bazıları sahte halifeye olan bağlılıklarına son verdiler. İbn Abbâd, bunlardan Kurtuba hâkimi Ebû Hazm Cehver'i kararından vazgeçirmeye çalıştıysa da başaramadı ve üzerine yine oğlu İsmâil'in kumandasında bir ordu gönderdi; bu hareketiyle diğer mülükü't-tavâife gözdağı vermeyi de hedefliyordu. Ancak ordu, Kurtuba'da herhangi bir başarı kazanamadığı gibi geri dönerken Zirîler hânedanının Gırnata (Granada) Emiri Bâdis b. Habbûs'un hücumuna uğradı ve İsmâil öldürüldü (431/1039-40).

Ebû'l-Kâsım İbn Abbâd, 29 Cemâziyevle 433 (24 Ocak 1042) tarihinde vefat ettiğinde vâliat olan oğlu Ebû Amr Abbâd'a (el-Mu'tazid-Billâh) küçük fakat güçlü bir emirlik bıraktı. İşbiliye'ye hükmettiği sürece herhangi bir hükümdarlık lakap veya unvanı kullanmayan İbn Ab-

bâd zeki, uzak görüşlü, siyasî deha sahibi, zengin ve cömert bir idareci olmasının yanında şair, edip ve âlim kişiliğiyle de ün yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1966, s. 17, 23, 80-81; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 29; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşi ahhâri'l-Mağrib* (nşr. Muhammed Saîd el-Uryân), Kahire 1383/1963, s. 100, 112-114, 126, 149, 152; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle-tü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, II, 34 vd.; İbn Hallikân, *Vefeyât*, Kahire 1310, II, 27; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 194-196, 314-315; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. M. Ebû Dîf), Fas, ts., s. 148-153; Zehebi, *A'lâmü'n-nübela*, XVII, 527-530; Safedî, *el-Vâfi*, II, 212-215; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 152-153; Salâh Hâlis, *İşbiliye fi'l-karnî'l-hâmis*, Beyrut 1965, s. 111-126; A. Chejne, *Historia de la España musulmana*, Madrid 1980, s. 61-62; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 75-77, 119, 137-139; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1408/1988, bk. İndeks; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâdîler", *DİA*, I, 15-16.

MEHMET ÖZDEMİR

İBN ABBÂD, Ebû'l-Velîd

(أبو الوليد ابن عباد)

İsmâil b. Muhammed b. İsmâil
b. Kureys b. Abbâd el-Lahmî
(ö. 410/1019 [?])

Abbâdî hânedanının kurucusu
Ebû'l-Kâsım İbn Abbâd'ın babası,
İşbiliye kadısı.

Aslen Lahmîler'e mensuptur. Atalarından Attâf b. Nuaym, 123 (741) yılında Belc b. Bişr'in maiyetindeki askerlerle birlikte Endülüs'e geçmiş ve Vâdilkebir'in (Guadalquivir) kıyısında İşbiliye'ye (Sevilla) bağlı bir köye yerleşmişti. Muhtemelen burada dünyaya gelen İbn Abbâd baba tarafından Arap, anne tarafından İspanyol'dur. Gençliğinde İbn Abdülber'le birlikte birçok âlimin meclislerine katıldı. İşbiliye'de Ebû Muhammed el-Bâcî'den, Kurtuba'da (Cordoba) Ebû Muhammed el-Asîfî'den rivayetlerde bulundu ve zamanla dinî ilimlerde temayüz etti. Hakkındaki bilgiler onun yalnız âlim değil irfan sahibi bir mürrşid, uzak görüşlü, zeki, zengin ve cömert bir insan olduğu yolundadır. Zenginliğini ifade eden bir rivayete göre oğlu Ebû'l-Kâsım'a bıraktığı servet İşbiliye'nin üçte birine denkti. Zenginliği ve cömertliği sebebiyle, Endülüs Emevî Devleti'ni parçalanmaya götüren iç karışıklıklar sırasında Kurtuba'dan kaçmak zorunda kalan birçok önemli şahsiyet onun himayesine sığınmıştır.

İbn Abbâd, II. Hişâm döneminde Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr tarafından Kurtuba Camii imam-hatipliğine, ardından İşbiliye kadılığına tayin edildi. Mansûr'un arkasından hâciblik makamını üstlenen oğlu Abdülmelik b. Mansûr el-Muzaffer onu kadılıktan azlettiyse de İşbiliye halkının ısrarı üzerine görevine tekrar getirdi. "Zü'l-vizâreteyn" unvanına sahip olan İbn Abbâd, kadılığın yanında şehrin asayiş işlerinin idare ve kontrolünü de üstlendi. Bu şekilde İşbiliye'nin idaresi büyük çapta onun eline geçti. Bulunduğu makamları kaybetmemek için halifelerle ve diğer devlet adamlarıyla iyi geçinmeye çalıştı ve böylece İşbiliye'de kendisinden sonra kurulacak Abbâdî hânedanı için uygun bir zemin hazırladı. İbn Abbâd 410 (1019) veya 414 (1023) yılında vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *Cemhere*, s. 424; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 103; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 194; Nübâhî, *Târîhu kuğâti'l-Endelüs* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1948, s. 94; R. Dozy, *Scriptorium Arabum loci de Abbâdîdis*, Leyden 1846, I, 220; M. Whishaw, *Arabic Spain*, London 1912; Salâh Hâlis, *İşbiliye fi'l-karnî'l-hâmis*, Beyrut 1965, s. 118-119; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1969, s. 32-33; Hüseyin Münis, *Me'âlimü târihi'l-Endelüs*, Kahire 1980, s. 369; Ahmed Bedr, *Târîhu'l-Endelüs*, Dımaşk 1983, s. 56; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 323; Abdurrahman Ali el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelüsî*, Dımaşk 1407/1987, s. 387.

MEHMET ÖZDEMİR

İBN ABBÂD

el-MU'TEMİD-ALELLAH

(bk. MU'TEMİD-ALELLAH, İbn Abbâd).

İBN ABBÂD er-RUNDÎ

(ابن عباد الرندی)

Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm
b. Abdillâh en-Nefzî er-Rundî
(ö. 792/1390)

Çayşü'l-mevâhib adlı eseriyle tanınan
Şâzelî şeyhi.

733'te (1333) Endülüs'ün güneyinde Merînî Emirliği'nin denetimi altında bulunan Runde (Ronda) şehrinde doğdu. Atalarından biri olan Abbâd'ın adına nisbetle İbn Abbâd diye anılır. Öğrenimine bölgenin meşhur âlim, hatip ve vâizlerinden olan babası ile fakih, kadı ve lugat âlimi olan dayısının yanında başladı. Merînîler'in Portekiz ve Kastilya kuvvetleri karşısında uğradığı yenilgiden sonra (1340) müslümanların bölgede zor duruma düş-